

МЕТОДИ ДІАГНОСТИКИ ДИТЯЧИХ СТРАХІВ

А.Д. Семеняга

Херсонський державний університет, semeniaga0@gmail.com

Науковий керівник: кандидат психологічних наук, доцент А.М. Яцюк

Актуальність дослідження дитячих страхів обумовлена прикладною значущістю даного психологічного феномена. Адже у сучасний час дитина піддається впливу безлічі несприятливих чинників, які можуть призвести до затримки розвитку потенційних можливостей особистості. Багато вчених відзначають, що підвищується зростання числа дітей з різноманітними страхами, які ведуть до підвищеної збудливості і тривожності. Дуже важливо допомогти дитині вирішити та подолати ці труднощі. Тому для практичної психології актуальним є завдання пошуку найбільш ефективних шляхів виявлення та подолання страхів у дитячому віці.

Вивченню феномена страхів присвячені праці багатьох зарубіжних та вітчизняних вчених, серед них П. Анохін, Л. Виготський, В. Бехтерев, О. Запорожець, О. Захаров, Ф. Зімбардо, К. Ізард, Г. Костюк, В. Леві, Р. Мей, З. Фрейд, А. Фрейд, К. Хорні та багато інших.

Психологічні дослідження проблеми страху останнім часом зосереджені на вивченні сутності, функцій, класифікацій, психологічних детермінант виникнення та подолання страхів у різні вікові періоди. Дослідженню вікових особливостей страхів присвячені психологічні дослідження таких науковців як: Л. Акопян, І. Бабарикіна, О. Богучарова, О. Захаров, Н. Карпенко, М. Кузнецов, С. Крюкова, Т. Липська, С. Мамонтов, Н. Мирошніченко, М. Мовчан, В. Назаревич, С. Ольховецький, О. Склярєнко та інші.

Метою статті є висвітлення особливостей проблеми дитячих страхів та пошук ефективних засобів їх діагностики.

На даний час існує багато досліджень страху як вітчизняними, так і зарубіжними вченими, однак, це не призвело до виведення єдиного і

загальноприйнятого визначення поняття «страх». Трактують це поняття по-різному.

За З. Фрейдом, страх відчувається на фізичному рівні, у всьому тілі відбувається певна внутрішня напруга. Якщо людина відчуває страх, то напругу в її органах можна зафіксувати приладами. Чим сильнішим є страх, тим відчутнішою є внутрішня напруга [5].

На думку К. Ізарда, людина, предмет або ситуація можуть стати джерелом страху в результаті формування гіпотез, очікування шкоди та безпосереднього зіткнення зі сконструйованим (уявним) об'єктом страху [2].

О. Захаров визначає страх як афективне (емоційно загострене) відображення у свідомості конкретної загрози для життя і благополуччя людини. Автор одним із перших розглянув причини виникнення та розвитку страхів у дітей. Більшість причин лежать у сфері сімейних відносин, такі як потурання, непослідовність вчинків, негативне або занадто вимогливе ставлення до дитини, яке породжує в ній тривогу і далі формує ворожість до світу або відповідний страх [1].

Існують декілька класифікацій страхів.

З. Фрейд виділив три основних види страху: об'єктивний (реальний страх), невротичний і моральний. Об'єктивний страх виникає як реакція на небезпеку в реальному світі, невротичний – на невідому небезпеку, яка є внутрішньою і свідомо не визнається, моральний страх – «тривожність совісті» [5].

На думку О. Захарова всі страхи поділяються на дві групи: природні і соціальні. «Природні страхи ґрунтуються на інстинкті самозбереження, а також крім основних страхів смерті і смерті батьків додаються страхи чудовиськ, привидів, тварин, темряви, крові, рухомого транспорту, стихії, висоти, замкнутого простору, глибини, води, вогню, пожежі, лікарів». До соціальних страхів відносяться: «покарання, страх самотності, певних людей, страх бути не собою, засудження з боку однолітків і т. інше» [1, с. 245].

Відомий психіатр В. Карвасарський поділив страхи на групи виходячи з того, чого боїться людина, – цетак звана класифікація за фабулою страху:

- боязнь простору (клаустрофобія – боязнь замкнутого простору, агорафобія – боязнь відкритого простору, страх глибини і страх висоти);
- так звані соціофобії, пов'язані з громадським життям (ереїтофобія – страх почервоніти в присутності людей, страх публічних виступів);
- нозофобії – страхи захворіти яким-небудь захворюванням;
- танатофобія – страх смерті;
- сексуальні страхи;
- страхи завдати шкоди собі чи близьким;
- «контрастні» страхи (голосно вимовити слово, вчинити щось непристойне);
- фобофобія, страх боятися чого-небудь[3].

Страх супроводжує людину протягом всього життя, починаючи з раннього дитинства. Згідно інформаційній теорії емоцій П. Симонова, чим більше людина знає оточуюче її середовище, тим менше емоцій, як позитивних, так і негативних. Тому діти такі лякливі, адже в них мало знань про оточуючий світ, дорослі менше переживають страхи, бо більше знають про те, що відбувається. Страхи шкодять в першу чергу емоційній сфері дитини, через брак позитивних переживань і постійної емоційної незадоволеності. Страх підриває впевненість, знижує самооцінку, наполегливість у досягненні мети.

Дослідження страхів вимагає використання психодіагностичних методик для їх виявлення, встановлення причин їх виникнення та побудови подальшої психокорекційної роботи.

Психодіагностичні методи для вивчення страхів мають відповідати віку та основним психодіагностичним вимогам (валідність, надійність, стандартизованість). Найбільш вживані психологами методики з вивчення страхів:

Методика «Страхи» (В. Панок, Л. Батищева) застосовується для того, щоб визначити, чого бояться діти, що саме їх тривожить. Її можна застосовувати як у групових, так і в індивідуальних варіантах. Досліджувані після інструктажу у довільній формі мають писати про те, що їх турбує, чого або кого вони бояться,

за що чи за кого вони переживають. Отримані дані систематизуються та обробляються кількісно і якісно.

Методика «Страхи в будиночках» (О. Захаров, М. Панфілова) – дозволяє проаналізувати та виокремити домінуючі страхи дітей дошкільного та молодшого шкільного віку. Метою тестування є виявлення і уточнення переважаючих видів страхів (страх темряви, самотності, смерті, медичні страхи і т. д.) у дітей старше 3-х років. Експериментатор пропонує дитині намалювати два будинки – червоний та чорний (можливий варіант пред'явлення дитині листа з вже намальованими будинками). В ці будинки самостійно (якщо це молодші школярі), або з допомогою експериментатора (якщо це дошкільнята) дітям пропонується розселити страхи: червоний будинок – «не страшні», в чорний – «страшні страхи» із списку. Аналіз отриманих результатів полягає в тому, що експериментатор підраховує страхи в чорному будинку і порівнює їх з віковими нормами.

Сукупність відповідей дитини об'єднуються в кілька груп за видами страхів, які були сформульовані А. Захаровим. Якщо дитина в трьох випадках з чотирьох-п'яти дає ствердну відповідь, то цей вид страху діагностується як наявний. О. Захаров запропонував вікові норми страхів та їх розподіл за статтю і віком. З 31 страху, виділених автором, у дітей спостерігаються від 6 до 15. У шкільному віці: у хлопчиків спостерігається близько 6, а у дівчаток 9 страхів.

Опитувальник «Список страхів» (М. Кузнецов, І. Бабарикіна) застосовується для детального вивчення структури шкільних страхів, а також для виявлення взаємозв'язку між шкільними страхами та психологічними особливостями молодших школярів та підлітків.

«Тест шкільної тривожності Філіпса» призначений для визначення рівня та характеру тривожності, що пов'язана зі школою у дітей молодшого та середнього шкільного віку. Тест містить 58 запитань, на які потрібно однозначно відповісти «так» або «ні». При обробці результатів виділяють питання, відповіді на які не збігаються з ключем тесту, це і є прояви тривожності. Підраховується загальне число неспівпадінь по всьому тексту.

Якщо воно більше 50 %, можна говорити про підвищену тривожність дитини, більше 75 % від загального числа питань тесту – про високу тривожність.

Тест дає змогу визначити характер тривожності за 8 факторами та проаналізувати загальний внутрішній емоційний стан школяра, який багато в чому визначається наявністю тих або інших тривожних синдромів (факторів) та їх кількістю (загальна тривожність у школі; переживання соціального стресу; фрустрація потреби в досягненні успіху; страх самовираження; страх ситуації перевірки знань; страх не відповідати очікуванням оточуючих; низька фізіологічна опірність стресу; проблеми і страхи у відносинах з вчителями).

Проективні методи. Проективні методики можуть слугувати доповненням до основних опитувальників, вони є особливо доцільними в дослідженні страхів дітей дошкільного та молодшого шкільного віку. Адже свої внутрішні переживання дитина не може повідомити безпосередньо через несформовану рефлексію, а виявляє у проективних формах через малюнок, гру чи придумування розповідей. Найбільш інформативними є малюнкові методики «Неіснуюча тварина» та «Малюнок сім'ї». Використання в дослідженні страхів проективних методик дозволяє встановити рівень переживання почуття страху та можливі причини виникнення.

Висновки. Страх це емоційний стан, що виникає за присутності чи при передчутті загрозливого чи шкідливого стимулу. Це негативний емоційний стан, який з'являється при отриманні суб'єктом інформації про можливу загрозу його життєвому благополуччю, про реальну чи уявну небезпеку. Людина, відчуваючи емоцію страху, має лише вірогідний прогноз можливого неблагополуччя і діє на основі цього часто недостатньо достовірного або перебільшеного прогнозу. Отже, страх виникає як результат оцінки ситуації, визначення її як потенційно небезпечної.

Вивчення страхів (особливо їх віковий аспект) є важливим через те, що страхи лежать в основі цілого ряду психологічних труднощів дитинства. Своєчасна діагностика страхів дозволить встановити причини їх виникнення та визначити шляхи подальшої психокорекційної роботи.

Література:

1. Захаров А. Дневные и ночные страхи у детей. СПб. : Питер, 2000. 448 с.
2. Изард К. Э. Психология эмоций. СПб. : Питер, 2012. 464 с.
3. Карвасарский Б. Д. Клиническая психология. Учебник для вузов . 4-е изд. СПб. : Питер, 2004. 553 с.
4. Пов'якель Н.І. Психологія дитячих страхів. К. : Шк. Світ, 2011. 128 с.
5. Фрейд З. Введение в психоанализ: Лекции. Изд. подгот. М. Г. Ярошевский. М. : Наука, 1989. 455 с.